לַחְשֹׁב מַחֲשֶׁבֶת לַעֲשׂוֹת

דברי אגדה הלכה למעשה

מעובד מתוך כתביו של הגאון רבי דוד גולדשטוף שליט"א

גליון סז
פרשת וישלח
תשפ"ז

שבת עילאה | עבודת השבת

רחיצת פניו ידיו ורגליו בחמין בערב שבת [ג]

במאמר הקודם ביארנו, שבעת שהאדם רוחץ גופו מהזוהמה הגשמית, יכוון גם להסיר מעצמו את הרוח שהקב"ה נותן בעולם בששת ימי המעשה. בכך הוא מכין עצמו שתשרה עליו רוח הקדושה של השבת. אמנם קודם שתשרה עליו רוח זו, צריך להכין את גופו כדי לקבלה באופן הראוי.

הכנת הגוף ליהנות הנאה רוחנית מהגשמיות שבשבת

בשבת נצטווינו בשתי מצוות הקשורות בגוף באופן אדוק, ב'כבוד' וב'עונג'. אמנם אין מקיימים תכליתם כאשר מתכוון להנאת גופו, וכמו שכתב הגר"א [ישעיהו א יב] ש'תהיה כוונתו לענג ל'שם השבת', ולא להנאת עצמו, ועל זה אמר 'וקראת **לשבת** עונג' לשבת דייקא'. וכתב בעיתים לבינה [עו] ש'המרבה לאכול למלא בטנו, לא יקרא מענג את השבת, אלא מענג את עצמו'. ורבי ישראל סלנטר אמר: 'אוכלים גם את השבת עצמה בתוך המשמנים' [מכתב מאליהו ח"א 227].

וכתב בשאילתות דרב אחאי [א]: 'השבת לא ניתנה אלא דוגמא לעולם הבא, מה שבת לא ניתנה אלא לאכילה ושתיה ולקלס להקב"ה, אף לעולם הבא אין לו לאדם אלא לאכול ולשתות ולקלס להקב"ה, שכן יואל הנביא אומר [ב כו] 'וְאָכַלְתֶּם אָכוֹל וְשָׂבוֹעַ וְהִלַּלְתֶּם אֶת שֵׁם ה' אֱלֹהֵיכֶם'. ועל כן צריך לטהר את גופו קודם השבת, על מנת שהשימוש שיעשה בו בשבת בכבוד ובעונג יהיה קדוש ונעלה.

על טהרה זו צריך האדם לחשוב כאשר הוא מתרחץ ומסיר מעליו הזוהמה החיצונית, כי ענין הרחיצה הוא ההתבדלות מעולם החומר בו היה האדם שרוי בימות החול, וההכנה לקדושת השבת. וכן כתב בספר הקנה [דיני שבת עמ' סה] שה'רוחץ פניו ידיו ורגליו, יעביר מעליו דרכי החול'.

הנוהג כך, כאשר ביום השבת יתענג בתענוגי השבת, יזכור את רחיצתו בערב השבת ואת כוונתו בה לעדן גופו שייהנה מהשבת ולא מתענוג בטנו, ויזכה לענג את 'השבת' כראוי.

הכשרת הגוף לקבל את הנשמה יתירה

כתב המהר"ל בדרשות [שבת תשובה ד"ה וביוה"כ] באיסור רחיצה ביום הכיפורים: ש'איסור הרחיצה כנגד הנשמה, על שם מה שנאמר 'נר ה' נשמת אדם', שהנשמה היא מאירה, כי היא הזיו והניצוץ אשר שופע מהשם יתעלה. וכאשר יש לגוף רחיצה, שהוא מעדן הגוף עד שיש לו זיו, אז הנשמה מתיישבת בגוף, במה שנקרא נשמה, על שם 'נר ה' נשמת אדם'.

כיוצא בזה יש לפרש, שהרחיצה היא הכנה לשבת, לקבל את הנשמה יתירה. והיינו, שעל ידי שעוסק בניקוי הגוף יזכור כי הגוף משמש כנרתיק ומשכן לנשמה, כמו שאומרים בברכות השחר 'נשמה שנתת בי', ואיתא במדרש [ויק"ר לד ג] 'נפשא עלובתה לאו אכסניא הוא בגו גופא?', ועל כן מכשירה לקבל את הנשמה.

בספר זכרו תורת משה לבעל החיי אדם [א ב] כתב, 'שאחר שטבל בערב שבת בכוונה הרצויה לקבל קדושת שבת, יבין בדעתו שנתווסף לו נשמה יתירה וכו' וזה בדוק ומנוסה'. לפי האמור, בתחילה 'רוחץ' את פניו ידיו ורגליו ומנקה אותם מהזוהמה המונעת את קבלת אור הנשמה יתירה, בבחינת סור מרע, ואחר כך מטהר גופו **ב'טבילה'**, והוא בחינת עשה טוב, שעל ידה מקבל את הנשמה יתירה.

ניקוי הגוף דרך כבוד של מעלה

אחרי שהכין האדם פנימיות עצמו, שיהיה גופו ראוי לקבל כראוי הן את המאכלים שיאכל, והן את הנשמה יתירה שעומדת להיכנס לקרבו, הגיע הזמן שעליו לצפות לקבלת פני השכינה.

והנה בפרשת כי תשא [שמות ל יט] נתבאר שהכוהנים צריכים לקדש ידיהם ורגליהם במים קודם בואם אל המשכן. וכתב הרמב"ן שם: 'רחיצה זו דרך כבוד שלמעלה היא. כי כל הקרב לשולחן המלכים לשרת וליגע בפת בג המלך, וביין משתיו, רוחץ ידיו, בעבור היות הידיים עסקניות, ורגליו, כי יש בני אדם שיש ברגליהם זוהמא וכיעור'.

על פי דבריו יש לבאר גם את ענין הרחיצה בערב שבת, שהרי בשבת הקב"ה מולך על כל הבריאה, כמו שאומרים בתפילה 'ישמחו במלכותך' [ו'שבת' ראשי תיבות ש'בת ב'ו ת'מלוך], וישראל שהם בבחינת רואי פני המלך, והם כַּלָּה למלך, צריכים להכין עצמם להתקרב לשולחן המלך.

וכן מצינו במקובלים ענין זה, כמו שכתב בספר תיקוני שבת להאריז"ל [ה.] שרחיצת ידים ורגלים רמז לקידוש ידים ורגלים של הכהנים. וכן כתב הרמ"ק בסידורו תפילה למשה [עמ' קצא] שרחיצת הידים והרגלים היא 'מעין קידוש ידים ורגלים, להיכנס מחול אל הקודש'.

ובאמת, הכניסה לשבת דומה בעניינה לכניסה למקדש, כמו שכתב הרמב"ן שמה שנאמר [ויקרא יט ל] 'אֶת שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ וּמִקְדָּשִׁי תִּירָאוּ אֲנִי ה'. 'מִקְדָּשִׁי' היינו 'השבת המקודשת'. ובספר היראים [ת"י צה] כתב, שבפסוק זה הוקשה השבת למקדש, להשוות דיניהם. וכתב ר' איצל'ה מוולאזין [פה קדוש, שמות לא יג] ש'השבת ממשיכה קדושה לישראל כמו שהמשכן ממשיך, ועל כן אין צורך לבנות את המשכן בשבת', וכן כתב הפרי צדיק [נשא ג] ש'השבת בזמן כמו המקדש בעולם. שביום השבת הוא התגלות קדושתו בעולם, דהיינו גילוי שכינה כבבית המקדש'.

אמנם דבר זה תלוי במעשי האדם, כמו שכתב ביערות דבש [ח"א יג] 'שבמקום שמשמרים שבת כראוי, יש בו קדושת מקדש ושריית שכינה. ולכן מאד יש ליזהר בשבת בעסקיו ודבריו כעומד לפני ה' תמיד'. וברחיצת הידיים והרגליים האדם מכין עצמו מערב השבת לכל זה

מידת העצלות [יא]

העצלות בלימוד התורה

א] כתב האור החיים הק' [שמות יט ב] 'העצלות הוא עשב המפסיד השגת התורה. ולזה תמצא כי כל מקום שיזכירנה ה' לתורה, ידקדק לומר לשון חוזק ואומץ, עד גדר שימית עצמו עליה. כמו כן רבותינו ז"ל ידקדקו בהזכרתה לומר 'עסק' התורה, 'השתדלות' התורה, ורבים כמוהו. כי לא תושג ההשגה אלא בהתעצמות גדול'.

'עשב המפסיד', הכוונה, שכשם שהעשב משמש למאכל הבהמה ונותן לה חיים, כך העצלות משמשת כמאכל לעצל להחזיק בעצלותו, כמו שכתב האורחות צדיקים ש'העצל יורה היתר לעצמו ויאמר: טוב לגוף המנוחה כדי שיתחזק, כי כשהאדם חזק הוא יכול לעשות יותר מן החלש. ומטה אזניו לדברים בטלים, ואומר שבזה יהא ליבו פתוח. נמצא, שהעצלות גורמת שיחפש סברות לומר 'שעושה מצוה לבטל מן הלימוד'.

ב] האורחות צדיקים מנה ארבעה דברים שהעצלות מפסידה את לימוד התורה.

האחד, כיון שהעצל אוהב מנוחה, לימוד התורה כבד על נפשו, ויברח מהמדרש אל המנוחה.

השני, אף כשיושב בבית הכנסת הרי הוא ישן, כמו שנאמר [משלי יט טו] 'עַצְלָה תַּפִּיל תַּרְדֵּמָה', כי העצלות מביאה שינה בטבע האדם.

השלישי, שהעצל הוא רך לבב ואינו גולה למקום תורה, והביא בדבריו שבעה דברים שמנה שלמה המלך ע"ה, שהעצל עונה על מנת שלא לצאת ממקומו ללמוד תורה.

הרביעי, שהעצל מתעצל שלא יוציא דברים מפיו, ואין לך עצלות גדולה מזו.

ג] אף שהעצלות מזיקה לכל דבר שבקדושה, מכל מקום יש בה פגיעה מיוחדת בענין לימוד התורה. שהרי ביסוד לימוד התורה אמרו בגמ' ברכות [ו.] 'שאפילו אחד שיושב ועוסק בתורה שכינה עימו'. והנה אמרו חכמים [שבת ל:] ש'אין השכינה שורה מתוך עצלות'. נמצא שהלומד מתוך עצלות מסלק השכינה ממנו, ובזה חסר עיקר צורת הלימוד.

חלק מפגעה של מידת העצלות שגם כאשר האדם מרגיש בצרתה הוא עדיין 'מתעצל' לעזוב אותה, עד שמגיע לזמן שכבר אינו יכול לעוזבה, כמו שכתב האורחות צדיקים: אמר רבי שמעון בן יוחאי: 'מי שלא למד תורה בנעוריו ורוצה ללמוד בזקנותו, ואינו יכול.

להנצחות ולקבלת הגליון במייל
L0527114615@gmail.com

פתיחה לכוונת הברכות [א]

יסוד הנוסח הקבוע

א] יסוד נוסח כל הברכות שווה: פותחים ב'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם', ואחר כך מוסיפים את הענין המיוחד עליו מברכים. בברכת המצוות נוסף נוסח שווה: 'אשר קדשנו במצוותיו וציוונו'.

וכתב הרמב"ם [הלכות תפילה פ"א ה"ד] בענין זה, שמימות משה ועד לעזרא כל אדם היה מתפלל כפי צחות לשונו, וכיון שראה עזרא ובית דינו שהשתבשו הלשונות בפי העם, וקצרה לשונם, 'עמדו ותקנו להם נוסח התפילה, כדי שיהיו ערוכות בפי הכל וילמדו אותן, ותהיה תפילת אלו העילגים תפילה שלימה כתפילת בעלי הלשון הצחה'. וסיים הרמב"ם 'ומפני ענין זה תקנו כל הברכות והתפילות מסודרות בפי כל ישראל, כדי שיהא ענין כל ברכה ערוך בפי העילג', ומבואר בגמ' ברכות [לג.] שאנשי כנסת הגדולה תיקנו הברכות והתפילות.

ועדיין כל אחד מכוון בנוסח הקבוע, לפי עומק הבנתו בלשון, וגודל דבקותו בבוראו. וזהו מה שכתב הנפש החיים [ש"ב פי"ג] 'שבכל פעם שמתפללין יוגרם תיקונים חדשים, כי מעת שתקנוה עד ביאת הגואל במהרה בימינו לא היה ולא יהיה שום תפילה בפרטות דומה לחברתה שקודם לה ואחריה כלל'. וכיוצא בזה בענין הברכות.

הזכרת השם בברכה

ב] בגמ' ברכות [מ:] מבואר ש'ברכה שאין בה הזכרת השם אינה ברכה'. והטעם פשוט, שאם אינו מזכירו, אין ידוע למי מברך, ועיקר הברכה חסרה. וכיון שנתקנה הברכה לאומרה בפה, ולא במחשבה בלבד [ראה שו"ע קפה ב], אין לסמוך על כוונת הלב.

והטעם שפותחים הברכה ב'ברוך אתה ה', ולא אומרים 'ה' אלהים ברוך אתה', כראוי מפני הכבוד, הוא כמבואר בזוהר הק' [ח"ב פז:] שלא איצטריך למידכר שמא קדישא אלא בתר מילה, דהא שמא קדישא לא אידכר באורייתא אלא בתר תרין מלין, דכתיב 'בראשית ברא אלהים'. וביאר הרמ"ק, שמה שמזכיר קודם הוא כדמות לבוש לשם ה' שמזכירו אח"כ. ועל כן פותחים 'ברוך אתה', ואחר כך מזכירים שם ה' החל על הברכה [וראה דברי בצלאל למשה, ברכות נה.].

ביאור הדברים שכשם שהלבוש מכסה את גוף האדם מחד, ומאידך מוסיף לו חן בעיני הרואים, כך הזכרת הענין קודם הזכרת השם, באה לכסות על השם מחומריות העולם מחד, ולהתאים אורו לאנשי החומר, מאידך.

ג] אמנם מצינו בתפילה ודיבור לקב"ה שמזכירים בתחילה שם ה', כמו שאמר אברהם [בראשית טו ב] 'אֲדֹנָי ה' מַה תִּתֶּן לִי'. וכן משה התפלל [דברים ג כד] 'אֲדֹנָי ה', אַתָּה הַחִלּוֹתָ לְהַרְאוֹת אֶת עַבְדְּךָ'.

על כן נראה להוסיף שיש טעם נוסף שלא לפתוח בשם ה', כיון שבתחילת דבריו האדם עדיין אינו מכוון כראוי, ועל כן פותח בדבר אחר ובהיותו מכוון כראוי מזכיר את השם. לפי זה אותם המכוונים כראוי יכולים לפתוח בשם ה', והוא כבוד לקב"ה, וכך נהגו אברהם משה, אבל שאר בני אדם שאינם מכוונים כראוי, פותחים בדבר אחר, ואחר כך מזכירים את השם. ועל כן עזרא שתיקן הברכות לכל ישראל, נמנע מלפתוח בשם ה', על מנת שיכוונו בשם ה' כראוי.

בזה יש לבאר שינוי הלשון במנהג בועז [רות ב ד], שאמר לקוצרים 'ה' עִמָּכֶם' והם ענו לו 'יְבָרֶכְךָ ה'. כי הוא שהיה אחד משופטי ישראל [ב"ב צא.] נהג כאברהם ומשה, והקוצרים שהיו מפשוטי העם הקדימו הברכה.

ד] מבואר בגמ' ברכות [ד:] שתיקנו חכמים להוסיף קודם התפילה את הפסוק [תהלים נא יז] 'אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ', ובזה כולם מתחילים בשם ה' ואינם מקדים לו דבר.

טעם הדבר, כי שם האדם כבר נמצא בעיצומה של התפילה, ולא עוד אלא שמכין עצמו לתפילת שמונה עשרה כמו שכתב הרמ"א [צה א] ש'כשעומד להתפלל ילך לפניו ג' פסיעות, דרך קירוב והגשה לדבר שצריך לעשות [רוקח], וכתב הרמ"ק בסידורו תפילה למשה [עמ' קו] שהיינו כדי 'להתייחד בסוד הקדושה', ולכן אין חשש שיזרוק שם ה' מפיו בלא כוונה.

ומכל מקום, לב יודע מרת נפשו, אנו עניי הדעת והמעש, שפעמים הרבה תפילתנו היא כהגדרת הכוזרי [מ"ב כד] 'כצפצוף הזרזיר, שאין אנחנו חושבים על מה שאומרים'. יש לנו לשים על לב שלא לומר שם ה' בתחילת התפילה בלא כוונה.

לעילוי נשמת אבי מורי הכ"מ
הר"ר יוסף יעקב בהר"ר אריה ליב גולדשטוף זצ"ל
נלב"ע כ"א טבת תשפ"ו
איש ישר דרך, מתמיד בתורתו, מתבטל בביטול גמור לרבותיו, עבד את ה' בצניעות, ועוולה לא נמצא בשפתיו